

Filip Rosengarten

Uwagi na temat uzasadniania środków zapobiegawczych

Palestra 20/1(217), 63-66

1976

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

skonałe. W razie podzielenia stanowiska, jakie w kwestii doręczeń zajął Sąd Najwyższy, w wielu wypadkach może dojść do naruszenia gwarancji procesowych stron i ograniczenia możliwości pełnego zastąpienia strony przez jej pełnomocnika lub przedstawiciela ustawowego.

PROSZĘ O GŁOS

FILIP ROSENGARTEN

Uwagi na temat uzasadniania środków zapobiegawczych

Środki zapobiegawcze — jako środki przymusu — stwarzają sytuacje wyjątkowe na tle konstytucyjnej zasady wolności obywatelskiej. Zarówno więc z tej przyczyny jak i ze względu na gwarancje procesowe i cele procesu karnego wymagają one właściwego uzasadnienia.

I. Stosownie do art. 212 § 1 k.p.k. na postanowienie dotyczące środka zapobiegawczego przysługuje zażalenie na zasadach ogólnych (z wyjątkami, o których mowa w art. 222 § 3 k.p.k.). Zgodnie z art. 90 § 1 k.p.k. uzasadnienie orzeczenia (w tym też postanowienia dotyczącego środka zapobiegawczego) sporządzić należy na piśmie wraz z samym orzeczeniem. Nawet zarządzenie wymaga pisemnego uzasadnienia, jeżeli podlega ono zaskarżeniu (art. 90 § 2 k.p.k.).

Kodeks postępowania karnego określa wyraźnie w art. 372, co powinno zawierać uzasadnienie wyroku, natomiast brak przepisu, który by stanowił, jakim konkretnym warunkom odpowiadać ma uzasadnienie postanowienia czy zarządzenia, i który by podawał konieczne elementy takiego uzasadnienia.

Ten brak wyraźnego i dokładnego uregulowania ustawowego powoduje w praktyce, że postanowienia dotyczące takich zagadnień, jak niewłaściwość sądu (art. 299 § 1 pkt 3 k.p.k.), zwrot sprawy w celu usunięcia istotnych braków postępowania przygotowawczego (art. 299 § 1 pkt 2 k.p.k.), zwrot sprawy do postępowania przygotowawczego (art. 299 § 4 k.p.k.), zwrot sprawy prokuratorowi w celu rozszerzenia postępowania na czyny osób nie pociągniętych do odpowiedzialności (art. 344 § 2 k.p.k.) itd., bywają szeroko i wyczerpująco uzasadniane, natomiast postanowienia najistotniejsze z punktu widzenia interesu oskarżonego (podejrzanego), bo decydujące o jego wolności, mianowicie postanowienia dotyczące środków zapobiegawczych, a w szczególności o zastosowaniu tymczasowego aresztowania, bywają uzasadniane lapidarnym powołaniem przepisu ustawowego lub jego brzmienia (np. „stopień społecznego niebezpieczeństwa czynu jest znaczny”, „albowiem nie ustały przyczyny, dla których areszt tymczasowy zastosowano”, itp.).

Taka praktyka budzi zastrzeżenia, zwłaszcza na tle przewidzianych w kodeksie postępowania karnego gwarancji procesowych, i narzuca pytanie, czy tego rodzaju co wyżej „motywy” mogą być poczytane za uzasadnienie w rozumieniu art. 90 § 1 k.p.k.

II. Przeciwno tego rodzaju praktyce i takiej treści uzasadnień przemawiają następujące argumenty:

1. Samo tylko powołanie przepisu ustawowego czy zacytowanie jego brzmienia nie może stanowić uzasadnienia w rozumieniu art. 90 § 1 k.p.k., gdyby bowiem ustawodawca tak rozumiał warunek uzasadnienia, to sformułowałby to w prostym nakazie powołania przepisu ustawy.
2. Przez uzasadnienie rozumiemy przytoczenie pewnego procesu myślowego, polegającego na wnioskowaniu opartym na pewnych założeniach. Przytoczenie tylko brzmienia ustawy nie odpowiada oczywiście tym wymaganiom.
3. Uzasadnienie każdego orzeczenia ma za zadanie wykazać zgodność orzeczenia z przesłankami faktycznymi odpowiadającymi prawdzie oraz z przepisami prawa, umożliwić przekonanie stron o jego słuszności oraz kontrolę instancyjną. Przytoczenie ogólników i stereotypów w postaci „albowiem nie ustaly przyczyny” oczywiście nie spełnia tych zadań.
4. Decyzje w sprawie wolności człowieka powinny być podejmowane po wnikliwej analizie wszystkich okoliczności i przy uwzględnieniu wszystkich gwarancji procesowych, jakich kodeks postępowania karnego udziela podejrzanemu czy oskarżonemu, a uzasadnienie omawianego postanowienia powinno być tego wyrazem. Stosowany sposób „uproszczonego” uzasadnienia wspomnianych postanowień nie sprzyja, niestety, ugruntowaniu przekonania, że zagadnienie wolności ludzkiej zostało przez organ stosujący prawo należycie i wszechstronnie rozważone.
5. Mimo braku w kodeksie postępowania karnego wyraźnych przepisów, które by regulowały treść uzasadnienia postanowień, pewne wnioski można jednak wyprowadzić z przepisów ogólnych postępowania odwoławczego zawartych w art. 387 i 388 k.p.k. Przepisy te mają zastosowanie do wszystkich orzeczeń, a więc także do postanowień. Kontrola instancyjna z punktu widzenia uchybień, o których mowa w cyt. art. 387 i 388 k.p.k., będzie na ogół niemożliwa, jeżeli uzasadnienie postanowienia nie pozwoli przedsięwziąć stanowiska i procesu myślowego organu pierwszej instancji w związku z podejmowaniem decyzji.
6. Brak należytego uzasadnienia uniemożliwia też właściwą kontrolę społeczną, unicestwia rolę wychowawczą orzeczenia i zaprzecza osiągnięcie tych celów, do których zmierzać ma właśnie postępowanie karne (art. 2 § 1 pkt 3 k.p.k.).
7. Sformułowanie uzasadnienia omawianych postanowień jedynie w zdaniu: „albowiem nie ustaly przyczyny, dla których areszt tymczasowy zastosowano”, razi szczególnie wtedy, gdy we wniosku czy zażaleniu zgłoszono konkretne zarzuty przeciwko dalszemu utrzymaniu w mocy środka zapobiegawczego, a cytowane uzasadnienie do zarzutów tych w ogóle się nie ustosunkowuje. Przepis art. 213 k.p.k. stwarza podstawę ustawową do niezwłocznego uchylenia środka zapobiegawczego bądź jego zmiany na łagodniejszy, przepis art. 225 k.p.k. wyłącza dopuszczalność stosowania tymczasowego aresztowania, gdy wystarczające są poręczenie lub dozór albo oba te środki zapobiegawcze łącznie, a przepis art. 214 k.p.k. upoważnia oskarżonego (podejrzanego) do składania w każdym czasie wniosku o uchylenie lub zmianę środka zapobiegawczego. Z tych przepisów wypływa wyraźny obowiązek organu procesowego do ustosunkowania się do tychże wniosków i zgłoszonych konkretnych zarzutów.
8. Nawet w takich sytuacjach, w których stan faktyczny i prawny nie uległ

zmianie i kiedy nadal istnieją te same podstawy do utrzymania w mocy aresztu tymczasowego, uzasadnienie postanowienia powinno się ustosunkować do twierdzeń wniosku czy zażalenia i powinno w swej treści wskazywać na rozważenie i ocenę podstawy i konieczności dalszego utrzymania w mocy środka zapobiegawczego czy też jego uchylenia bądź złagodzenia. Postanowienie utrzymujące w mocy środek zapobiegawczy nie powinno w żadnym razie ograniczać się w swym uzasadnieniu tylko do zacytowania dyspozycji ustawowej.

W toku postępowania przygotowawczego podejrzany i jego obrońca nie mają na ogół wglądu do akt sprawy i dlatego treść wniosku o uchylenie czy zmianę środka zapobiegawczego na łagodniejszy musi się ograniczać do pewnych ogólników czy stereotypów, ale mimo to nie spotyka się takich sformułowań, które by się ograniczały jedynie do stwierdzenia, że „ustały przyczyny, dla których areszt tymczasowy zastosowano” bez przytoczenia elementów natury przedmiotowej czy podmiotowej konkretnej sprawy.

III. Prawidłowe uzasadnienie postanowienia w sprawie zastosowania środka zapobiegawczego powinno:

- a) ze względu na przepis art. 209 k.p.k. — wskazywać, na czym polega zakłócenie czy zagrożenie prawidłowego toku postępowania oraz jakie dowody zostały zebrane dla przyjęcia, że podejrzany czy oskarżony popełnił zarzucone mu przestępstwo,
- b) ze względu na przepis art. 217 § 1 k.p.k. — przytaczać konkretne okoliczności i ewentualnie dowody wskazujące na uzasadnioną obawę ukrywania się (art. 217 § 1 pkt 1 k.p.k.) bądź matactwa (art. 217 § 1 pkt 2 k.p.k.); należy zaznaczyć, że w wypadkach wymienionych w art. 217 § 1 pkt 3 i 4 k.p.k. wystarczy przy zastosowaniu tymczasowego aresztowania powołać się na okoliczności wymienione w tych przepisach, które same przez się stanowią wystarczającą podstawę do fakultatywnego zastosowania tego środka zapobiegawczego i nie wymagają — poza wykazaniem okoliczności wymienionych ad a) — szczegółowego uzasadnienia,
- c) ze względu na przepis art. 225 k.p.k. — wyjaśnić, dlaczego nie poprzestano na poręczeniu lub dozorze, jeżeli postawiony był taki wniosek czy to przed zastosowaniem tymczasowego aresztowania, czy też jako wniosek o zmianę tego środka zapobiegawczego na podstawie przepisu art. 213 k.p.k.,
- d) w razie przedstawienia wniosku o uchylenie aresztu tymczasowego (bądź o zmianę tego środka zapobiegawczego na łagodniejszy) z powołaniem się na okoliczności wymienione w art. 218 k.p.k. — zawierać szczegółowe omówienie tych okoliczności, tj. czy dalsze utrzymanie w mocy tymczasowego aresztowania groziłoby życiu lub zdrowiu oskarżonego (podejrzanego) poważnym niebezpieczeństwem bądź czy pociągnęłoby wyjątkowo ciężkie skutki dla oskarżonego lub jego najbliższej rodziny, a ewentualnie, czy szczególnie względy (i jakie) stoją na przeszkodzie uchyleniu tego środka zapobiegawczego.

Różnorodność sytuacji nie pozwala na wyczerpujące ujęcie wszystkich możliwości, jakie wypadnie w konkretnej sprawie rozpatrzyć i umotywić. Bardziej szczegółowego omówienia wymaga postanowienie o zastosowaniu bądź utrzymaniu w mocy środka zapobiegawczego aniżeli postanowienie o jego uchyleniu czy zmianie na łagodniejszy. Uzasadnienie każdego postanowienia dotyczącego środków zapobiegawczych powinno świadczyć o maksymalnym docenianiu dobra osobistego,

jakim jest wolność człowieka. Postanowienie o zastosowaniu lub utrzymaniu w mocy tymczasowego aresztowania powinno wskazywać na to, że zostało ono wydane jako konieczność procesowa w wyniku wszechstronnego rozważenia wszystkich okoliczności powołanych w przepisach ustawowych.

IV. Artykuł 487 § 4 k.p.k. przewiduje odszkodowanie za poniesioną szkodę oraz zadośćuczynienie za doznaną krzywdę w razie oczywiście niesłusznego tymczasowego aresztowania. Okoliczność, czy tymczasowe aresztowanie było „oczywiście niesłuszne”, ocenić należy w szczególności na podstawie materiałów i dowodów, które stanowiły podstawę do zastosowania aresztu tymczasowego. Uzasadnienie postanowienia w sprawie tymczasowego aresztowania powinno zezwalać na ocenę słuszności takiego postanowienia z punktu widzenia jego zgodności z całokształtem okoliczności (natury faktycznej i prawnej) z chwili powzięcia postanowienia. Tymczasowe aresztowanie mogło być początkowo słuszne, po czym mogło się stać „oczywiście niesłuszne”, jeżeli np. ujawniono, że przestępstwo w ogóle nie zostało popełnione lub że popełniono przestępstwo o łagodniejszej kwalifikacji prawnej nie wymagające stosowania tymczasowego aresztowania bądź że istnieją ujemne przesłanki procesowe z art. 11 k.p.k. albo że przestępstwo popełniła inna osoba, a nie oskarżony (podejrzany). Ocena, czy takie okoliczności zaszły, powinna być możliwa na podstawie uzasadnienia postanowienia wydanego w następstwie stosownego wniosku czy zażalenia w kwestii uchylecia tegoż środka zapobiegawczego czy jego zmiany na łagodniejszy. Tak więc również przepis art. 487 § 4 k.p.k. i związane z tym implikacje wskazują na konieczność wszechstronnego uzasadnienia omówionych postanowień.

V. Przewidziane w art. 217 § 1 pkt 3 i 4 k.p.k. podstawy stosowania tymczasowego aresztowania nawiązują do zarzutów, jakie stawia się oskarżonemu, i od ciężaru gatunkowego tych zarzutów bądź od zarzutu działania w warunkach recydywy uzależniają dopuszczalność zastosowania tego środka zapobiegawczego. W toku postępowania przygotowawczego, a następnie w toku procesu zarzuty podlegają sprawdzeniu w miarę gromadzenia i weryfikowania środków dowodowych. Im bardziej więc oddalamy się od momentu przedstawienia zarzutów czy to w postaci postanowienia o przedstawieniu zarzutów, czy też w postaci aktu oskarżenia, tym bardziej z tego względu konieczne jest rozważenie, czy i w jakiej mierze zarzuty się sprawdziły i czy uzasadniają nadal utrzymanie w mocy wspomnianego środka zapobiegawczego. Wymaga to oczywiście takiego uzasadnienia postanowienia o utrzymaniu w mocy tymczasowego aresztowania, które by było przekonywającym wyrazem uwzględnienia nowych okoliczności i dowodów zebranych w toku postępowania. Załatwienie tej sprawy wspomnianym już zwrotem, że „nie ustały przyczyny, wskutek których areszt tymczasowy zastosowano”, w żadnym razie nie czyni zadość opisanym wymaganiom.

Uzasadnienie noszące cechy stereotypu nie może mieć i nie ma mocy przekonującej. Nabiera cech zwykłej tylko formalności bez właściwej treści merytorycznej.

Uzasadnienie orzeczenia przewidziane w art. 90 § 1 k.p.k. (zwłaszcza w zakresie tymczasowego aresztowania) będzie tylko wówczas odpowiadało duchowi ustawy i intencjom ustawodawcy, gdy pozwoli prześledzić proces myśli judykacyjnej, kształtującej się na podstawie zebranego materiału faktycznego i przepisów ustawy, a nie na zasadzie *sic volo, sic iubeo*.